

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2013 | ÅRGÅNG 17

Bokförlaget THALES

1. Den färgblinda staten

DET SOCIOLOGISKA BEGREPPET »color blindness» refererar till en ideologisk position som innebär att man anser att staten och offentliga institutioner bör sträva efter att behandla alla individer lika oberoende av deras ras, etnicitet, religiösa eller språkliga tillhörighet. I USA, där »color blindness» förespråkas av bland annat Högsta Domstolens ordförande, John Roberts, är den här ståndpunkten akademiskt kontroversiell (Supreme Court of the United States 2007, Bonilla-Silva 2010). Ofta förekommer resonemanget om »color blindness» bland personer som anser att privilegier baserade på hudfärg eller etnicitet inte längre är en realitet, eller att vi lever i ett post-rasistiskt samhälle. I den här diskursen identifieras rasism som något som en liten och extremistisk minoritet ägnar sig åt, medan majoritetsbefolkningen anses vara just färgblind. Sociologen Eduardo Bonilla-Silva menar att färgblindhet är den idag mest dominanta rasistiska ideologin som medverkar i att konstruera föreställningar, attityder och institutioner som systematiskt missgynnar icke-vita i USA (Bonilla-Silva 2010).

Politiska libertarianer, både i Sverige och internationellt, brukar dessutom försvara den färgblinda staten utifrån föreställningar att icke-färgblinda stater riskerar att underminera individuella rättigheter. Enligt vissa handlar försök att synliggöra rasdiskrimineringen om ett steg mot att forma en politik där distinkta minoritetsgrupper tilldelas rättigheter, inte bara gentemot majoritetssamhället, utan också gentemot enskilda individer i minoritetsgrupperna (Johansson-Heinö 2012, Cwejman 2012). Antirasistiska akademiker och politiker från vänstern brukar ofta försvara den färgblinda ideologin utifrån en olycklig sammanblandning av hur de anser att samhället *borde vara* och hur det faktiskt *är*. Olof Palmes kända tal från 1965 uttrycker den här förvirringen på ett ovanligt koncist sätt:

Demokratin är fast förankrad här i landet. Vi respekterar de

grundläggande fri- och rättigheterna. Grumliga rasteorier har aldrig funnit fotfäste. Vi betraktar oss gärna som fördomsfria och toleranta. (Palme 1965)

Sverige var från Linnés dagar fram till 1950-talet ett ledande land när det gäller att producera föreställningar om den vita rasens överlägsenhet och i synnerhet om det svenska folkets unika »renhet». Men från att ha varit avantgardet i rastänkandet blev Sverige efter kriget istället den färgblinda ideologins främsta förespråkare internationellt (Hübinette 2012).

På ett sätt delar även vi tanken bakom »color blindness». Hudfärg eller socialt konstruerad ras är i sig inte intressant och vi anser att det inte *bör* spela någon roll för hur människor behandlas på arbetsmarknaden eller i rättsväsendet. Dock menar vi att i det svenska samhället, liksom i övriga samhällen, förekommer rasism i olika omfattning. Denna rasism, oavsett omfattning, innebär att hudfärg, ras och etnicitet *de facto* spelar roll (se ex. Brottsförebyggande rådet 2008, Åslund & Nordström Skans 2007).

2. Ras, hudfärg eller utseende

2.1 Vad är »ras»?

NÄR VI OBSERVERAR andra människor tenderar vi att omedelbart och omedvetet dela in dem i olika kategorier, kön, ålder, etnicitet, subkultur, yrkesgrupp, socioekonomisk grupp. Dock är inte alla kategorier lika viktiga. Socialpsykologiska studier har visat att ras är, tillsammans med kön och ålder, den viktigaste kategorin som vi använder för att bilda oss föreställningar om andra människor (Ramsey 1991). Är det här ett problem? Inte nödvändigtvis. Världen är extremt komplex och vår kognitiva förmåga är begränsad. Kategorier är en nödvändig förutsättning för att kunna fungera normalt och är något vi själva har skapat och tillskrivit egenskaper. Problemet är att vissa personer diskrimineras på grund av den kategori de anses tillhöra.

Ras är en kategori som vi har skapat. Alltså är begreppet »ras» en social konstruktion. Detta begrepp har ofta använts slarvigt och oprecist. Vi skulle därför vilja i något större detalj förklara vad vi

menar med »social konstruktion», som följer den definition som utarbetats av filosofen John R. Searle (Searle 1995: 63). Sociala konstruktioner är ontologiskt subjektiva men epistemologiskt objektiva. Detta innebär att även om de upprätthålls av individers subjektiva uppfattningar är dessa fakta objektiva i bemärkelsen att sociala konstruktioner finns och kan studeras oberoende av individuella subjekt. Sociala konstruktioner existerar därför att det finns en kollektiv intention avseende en viss funktion eller beskrivning som preciseras av regler som organiserar naturliga fakta. Till exempel är en viss bit papper *pengar* i kraft av vår kollektiva intention som preciserar vad pengar är och vad man kan göra med pengar. Naturliga fakta är sådana sakförhållanden som existerar oberoende av kollektiva intentioner, som pappersbitar, variationer i hudfärgspigment eller himlakroppars rörelser. Vad innebär det att sociala konstruktioner finns? Det innebär att de påverkar världen på ett direkt, konkret, mätbart och ofta dramatiskt sätt. Den som saknar den sociala konstruktionen »pengar» dör av svält.

Vi människor har bestämt oss för att dela in mänskligheten i olika utseendekategorier som vi kallar »raser». Vissa personer har mörkbrun hy. De kallas »svarta». Andra har smala ögon och rakt, svart hår. De kallas »ostasiater». Vi har nyligen lärt oss att utseende bestäms av ett fåtal gener och att det biologiska släktskapet mellan personer av samma utseendekategori inte är större än släktskapet mellan personer av olika utseendekategorier. Dock fortsätter vi att dela in människor i olika utseendekategorier, raser, och vi fortsätter att ha explicita och implicita vanföreställningar om att de olika raserna har olika biologiska egenskaper. Vi vet att svarta människor inte »har rytmen i blodet», att latinamerikaner inte har ett »hett blod» eller att vita skulle vara »stela». Trots detta kan vi inte låta bli att se världen genom ett filter av rasföreställningar, där vi tillskriver människor egenskaper på grundval av deras fysiska utseende (Terracciano m. fl. 2005). Dessa föreställningar påverkar oss ofta på ett emotionellt plan och känslorna påverkar i sin tur vad vi ser, vad vi tänker och vad vi gör. Det kan röra sig om rädsla, fientlighet, aversion eller misstänksamhet (Reynolds m. fl. 1987). Den

sociala konstruktionen av ras har en direkt, konkret och mätbar dimension.

2.2 Bör vi använda ordet »ras», och hur förhåller sig »ras» till »etnicitet»? VARFÖR ANVÄNDA ORDET »ras»? Kan vi inte nöja oss med ordet »etnicitet»? Vi anser att det är viktigt att skilja dem åt. En person kan vara »vit» utan att se sig som »svensk». Ett exempel är en person som anser sig tillhöra kulturen *resande*. En person kan också uppfatta sig ha en svensk etnicitet utan att vara vit. Ett exempel på detta kan vara internationellt adopterade (Hübinette & Tigervall (2009)). Därför är det viktigt att skilja på en individs egen kulturella identifikation (etnicitet) och individens utseendekategori (ras). När vi säger »etnisk svensk» idag är det oklart vad vi menar. Men när vi en person som uppfattar sig själv som svensk, en person som ser svensk (vit) ut men som uppfattar sig som resande eller en person som både uppfattar sig som svensk och ser svensk ut? Än mer problematiskt blir det för de personer som uppfattar sig ha flera etniciteter som exempelvis grek-svenskar eller kanada-svenskar.

Det är i detta sammanhang också viktigt att skilja på religiös uppfattning och etnicitet. Dessa sammanfaller förvisso ibland på grund av religionens tydliga prägel på de flesta etniciteter, som exempelvis hos druserna, som ser sig själva både som en etnisk och som en religiös grupp (Nissim 2003). För vissa grupper är det viktigt att göra en klar distinktion mellan etnicitet och religion. Vissa personer uppfattar till exempel att de har en judisk etnicitet fast de inte är troende.

En annan viktig skillnad mellan utseendekategori och kulturell eller etnisk identifikation är att vi i viss mån deltar i att konstruera vår egen kulturella identitet. Vår utseendekategori påförs oss däremot i mycket större utsträckning utifrån. Vi kan förändra den utseendekategori vi tillhör genom att förändra vår kropp eller, i vissa fall, vistas i ett sammanhang där utseenden kategoriseras på andra sätt.

Men trots att det är viktigt att för analytiska syften göra en klar distinktion mellan å ena sidan kulturell identifikation (etnicitet) och utseendekategori (ras) så är det också uppenbart att det inte är

så enkelt vi ser världen. Begreppet »etnisk tillhörighet», som används av bland annat av DO, visar på svårigheterna (Hermansson & Friberg 2000). »Etnisk tillhörighet» signalerar att en individs etnicitet inte alltid är en fråga om individens egna val. Våra föreställningar om etnicitet går inte enkelt att separera från våra föreställningar om ras och vice versa. Till exempel påverkas vår uppfattning om personers hudfärg av vilken etnicitet eller social status vi tillskriver personer, och vår uppfattning av en persons kulturella uttryck påverkas av den ras vi tillskriver personen (Freeman m. fl. 2011).

Relationen mellan begreppen »ras» och »etnicitet» förhåller sig analogt till relationen mellan »kön» och »genus». Detta illustrerar även vissa pedagogiska svårigheter med att uttrycka sig i termer av »ras», liksom det inte alltid är optimalt att prata om »kön». När vi talar om »kön» och »ras» finns en risk att vi trampar i den essentialistiska fällan, när vi börjar tänka »ras och kön är naturliga klasser som har vissa essentiella egenskaper, men etnicitet och genus är sociala konstruktioner.» Därför är det viktigt att komma ihåg att trots att »ras» och »kön» är kategorier som konstruerats kring aspekter av våra fysiska kroppar, är dessa kategorier helt godtyckliga. Det finns ett oändligt antal sätt att dela in grupper av människor i utseendekategorier. Risken finns att om vi inte gör skillnad mellan en persons utseendekategori (ras) och personens etniska identitet missar vi en viktig del av den sociala verkligheten. Om en kategori är så pass socialt viktig som hudfärg och andra utseendattribut, är det viktigt att de också finns som begrepp. En konsekvens av att ordet »ras» har blivit tabu i Sverige är att begreppen »etnicitet» och »invandrare» istället har rasifierats i vardagsspråket. »Invandrare» betyder inte »person som har invandrat till Sverige» utan »person som tillhör en icke-vit utseendekategori» (Hermansson & Friberg 2000). Så stark är vårt behov att dela in världen i raser att detta sker trots det starka tabu som omgärdar begreppet.

2.3 Problem med rasbegreppet

HUR BÖR DÅ en forskare närma sig rasbegreppet för att studera samhället? I vilken mening måste forskare tro att raser existerar för

att kunna förstå hur hudfärger påverkar interaktioner mellan personer? Inom antropologin betonas ofta skillnaden mellan två olika typer av perspektiv: det »emiska» och det »etiska». Där det emiska perspektivet försöker förstå ett mänskligt beteende utifrån lokala föreställningar och normer jämför det etiska perspektivet mänskligt beteende mellan kulturer. Därför kan det vara viktigt att dels undersöka i vilken mån föreställningar om ras är lokala och dels i vilken mån de liknar föreställningar från till exempel USA. Ett exempel på svårigheten som kan uppstå om man inte känner till den här distinktionen är att en forskare kan tillämpa ett begrepp utan att förstå hur det är konstruerat i den lokala kulturen. Till exempel finns vissa kulturer där vissa människor anses vara »häxor». Dessa människor utsätts ofta för en grym behandling. Det är dock oklart i vilken mening vi kan förstå den här typen av beteenden utan att förstå vad kategorin »häxa» betyder i det lokala samhället. Samtidigt måste forskaren vara medveten om att hen är en del av ett samhälle där den vanligast förekommande uppfattningen om raser är den essentialistiska uppfattningen. Därför är det väldigt viktigt att forskare är uppmärksamma på sina tankar och resonemang, så att inte den här föråldrade uppfattningen om biologisk ras »smyger sig in» i akademiska studier.

Sammanfattningsvis kan man säga att vi har argumenterat för att begreppet etnicitet inte räcker för att fånga in de sociala processer som är relevanta i det moderna Sverige. Vi behöver ett begrepp för att beskriva de utseendekategorier som vi använder oss av. Frågan är bara vilket begrepp. Vi är inte helt övertygade om att »ras» nödvändigtvis är det begrepp som är bäst att använda i diskussioner utanför mer akademiska sammanhang. Det för onekligen med sig en belastning från gamla tiders rasbiologi. I USA, där begreppet använts länge, har det delvis andra konnotationer än i Sverige. I den här artikeln har vi använt »utseendekategori» och »ras» som synonymer, för att tydliggöra att vi inte talar om raser i den rasbiologiska bemärkelsen. Vilket begrepp är lämpligt att använda i offentliga sammanhang och diskussioner? Istället för det omständliga »utseendekategori» föreslår vi det enklare och mer tilltalande

ordet »hudfärg». Fördelen med detta begrepp är att det fokuserar på utseendet, och på en yttlig aspekt av det. Visserligen finns andra aspekter i de olika utseendekategorierna än hudfärg (exempelvis längd och hårfärg), men det viktiga är att det är tydligt vad som avses när begreppet används.

3. Att mäta det vi inte vill behöva mäta

SVERIGE HAR IDAG ett omfattande system för produktion av officiell statistik med syftet att stödja och hjälpa medborgare, politiker, beslutsfattare, forskare och andra att skapa sig en bild av det svenska samhället. För att producera denna statistik och samla in data över det svenska samhället används i huvudsak två källor, statistiska undersökningar och administrativa register.

De statistiska undersökningarna är de undersökningar vars enda syfte är att skapa statistik och data. Det är Statistiska centralbyrån eller andra myndigheter (eller företag) som producerar statistiken och ansvarar för undersökningarna, som ofta bygger på telefonintervjuer eller olika former av enkätundersökningar. Som exempel kan nämnas den svenska arbetskraftsundersökningen, AKU (för att mäta arbetslöshet), undersökningen om levnadsförhållanden, ULF/SILC (för att mäta levnadsförhållanden som boende, ekonomi, hälsa m.m.) och Nationella trygghetsundersökningen, NTU (för att mäta utsatthet för brott, m.m.). I statistik som bygger på dessa uppgifter är det relativt okomplicerat att inkludera ytterligare frågor, exempelvis om hudfärg, religiös övertygelse och etnicitet – det handlar helt enkelt om att lägga till en fråga i enkäterna.

Den andra centrala källan för den svenska officiella statistiken är den statistik som bygger på administrativa register. I dessa fall är statistiken och datamaterialet en biprodukt av ett administrativt register som används för andra syften. Detta innebär att kontrollen över vilka uppgifter som ska inkluderas i registret (och därmed i statistiken) styrs av andra aktörer än de som producerar statistiken (och inte sällan är innehållen i dessa register givna i lag). Exempel på detta är befolkningsstatistiken (bygger på folkbokföringsregistret hos Skatteverket), statistik över personer lagförda för brott

(bygger på domslut från de svenska domstolarna) eller statistik över antal nystartade företag (bygger på företagsregistret vid Bolagsverket). Den stora fördelen med denna datakälla är att den är mindre kostsam än statistiska undersökningar (datamaterialet finns redan insamlat) och uppgifter finns ofta för hela populationen. Detta underlättar sam användning (samkörning) av dessa uppgifter med exempelvis statistiska undersökningar som bygger på ett urval av befolkningen (Wallgren & Wallgren 2004).

Att föra in nya uppgifter i dessa administrativa register är mer komplicerat än vid statistiska undersökningar. Registrens primära uppgift är inte att samla in data för statistikändamål, så ytterligare uppgifter skulle då behöva samlas in särskilt. Att ålägga de som ansvarar för registren att samla in ytterligare uppgifter har visat sig dyrt och fungera dåligt (Wallgren & Wallgren 2004). För att lösa problemet med att skapa en ny variabel försöker statistikansvariga myndigheter som SCB att skapa nya kategorier eller variabler, baserade på de uppgifter som redan finns tillgängliga i det aktuella registret eller som går att skapa genom samkörning av olika register. På detta sätt kan exempelvis registervariabeln »utländsk bakgrund» skapas, baserad på de uppgifter som redan finns i Registret över totalbefolkningen (RTB) (SCB 2003). Således är det ur statistikperspektiv möjligt att skapa denna indelning både enkelt och billigt – åtminstone ur ett myndighetsperspektiv (Wallgren & Wallgren 2004).

Kategoriseringen baserad på »utländsk bakgrund» har mött kritik och det har höjts röster om att denna kategorisering bör avskaffas i den officiella statistiken (Demker & Johansson-Heinö 2013). De argument som lyfts fram mot indelningen är bland annat att en persons föräldrars födelseland ges en orimligt stor betydelse och att en sådan statistik i sig reflekterar en omodern syn på svenskhet. Samtidigt signalerar det till medborgare med utlandsfödda föräldrar att de inte är »riktigt svenska», vilket innebär att staten tar ifrån människor möjligheten att själva välja en svensk etnicitet.

Vi delar denna kritik fullt ut. Kategorin »utländsk bakgrund» är dessutom ett mycket trubbigt verktyg för att fånga in diskrimi-

neringens effekter på ett tillfredsställande sätt. Det är dock viktigt att vara medveten om att en av möjligheterna med kategorin »utländsk bakgrund» är att kunna påvisa de uppenbara skillnader i livsvillkor som finns mellan olika svenska medborgare, skillnader som är tydliga trots kategorins uppenbara grovkornighet. Exempelvis visar statistik att 40 % av de barn som bor med två föräldrar födda utomlands lever i hushåll med låg inkomst vilket kan jämföras med 2,7 % av de barn som bor med två föräldrar födda i Sverige (Salonen 2012) eller att 24 % av samtliga elever med två föräldrar födda utomlands (och födda i Sverige) inte når målen i grundskolan, vilket kan jämföras med 15 % för elever med »svensk» bakgrund (Skolverket 2013). Vi vet att vissa barn, med två föräldrar födda utomlands, betraktas som vita. Vi har goda skäl att tro att flera av dessa barn uppfattas som icke-vita, och att det är dessa barn som i högre utsträckning är fattiga och vars skolresultat inte uppnår målen (Socialstyrelsen 2010). Vi vet dock inte säkert hur etnicitet och hudfärg samvarierar med fattigdom och andra socioekonomiska problem. Därför drar vi en annan slutsats av att kategorin »utländsk bakgrund» är för trubbig. Det behövs mer, inte mindre, empiriska underlag på detta område. Vi menar därför att vi, för att kunna belysa hur rasismen ser ut och fungerar i Sverige, bör börja föra in etnicitet och hudfärg när det sker insamling av statistik med statistiska undersökningar.

En invändning mot begreppet ras eller hudfärg som ofta ventileras är att staten skulle sanktionera tänkandet kring hudfärg om detta skulle vara en del av den statistiska beskrivningen av Sverige (Arpi 2013). Det är en rimlig gissning. Men hur stor effekt skulle det egentligen få? Hur mycket skulle rasdiskrimineringen öka? Det är omöjligt att veta för tillfället. Effekterna av »signalpolitik» bör inte överskattas. Det är på sin höjd en kvalificerad gissning att statistik förd efter hudfärg skulle leda till mer rasism än idag.

Denna typ av uppgifter skulle vara oerhört värdefull för att förstå och kvantifiera rasdiskrimineringen i Sverige – precis på samma sätt som könsuppdelad statistik är värdefull för att kvantifiera skillnaden i livsvillkor mellan män och kvinnor. Vår hypotes är att fat-

tigdom i Sverige samvarierar med det som i Sverige uppfattas som icke-vithet. Om vi förde statistik över etnicitet och hudfärg skulle vi kunna jämföra fattigdomen bland icke-vita i Sverige och jämföra den med till exempel fattigdomen bland icke-vita i Storbritannien. Vi skulle också kunna se skillnader i levnadsvillkor och levnadsförhållanden mellan olika etniciteter. Vår gissning är att en sådan jämförelse skulle bli en chock för vår självbild som ett antirasistiskt land. Det är mot bakgrund av detta som vi tror att det vore en bra idé att föra statistik baserat på hudfärg och etnicitet. För att kunna få en bild av hur verkligheten ser ut, för att utveckla politiska förslag och utvärdera dess effekter. Om vi inte vet hur rasismen ser ut i samhället, hur ska vi då veta om politiska förslag för att minska skillnader mellan olika grupper har effekt? Kanske de förslag som idag genomförs med syftet att minska skillnader i levnadsförhållanden istället ökar desamma. Det vet vi inte idag. Det är också svårt för de organisationer som arbetar för en ökad mångfald inom företag och organisationer; då det inte finns uppgifter om hur det ser ut i samhället i stort är det svårare att visa tydliga skillnader mot det övriga samhället.

Vi menar att vi av samma anledning bör samla in uppgifter om religion, språk och andra kategorier som kan tänkas vara relevanta i diskrimineringssammanhang.

3.1 Problem med att föra statistik

I SVERIGE ÄR statistik baserad på etnicitet och hudfärg en mycket kontroversiell fråga. Trots att Sverige gång på gång får kritik för sin brist på statistik när det gäller olika etniciteters levnadsförhållanden råder det närmast en nationell hegemoni om att statistik baserat på etnicitet och/eller hudfärg är »mycket farlig» (Alternative Report 2013: 8). Frågan vi ställer oss är: varför är detta så farligt? Att föra statistik över medborgarnas hudfärg och etnicitet är rådande praxis i länder som Kanada och USA (U.S. Census Bureau 2000).

En kritik som kan riktas mot denna statistik är att det är möjligt, till och med sannolikt, att etnicitet och hudfärg kommer att bli mer stabila kategorier som kommer att vara centrala i människors

uppfattning om verkligheten om de samlas in och beskrivs i den officiella statistiken. Men det är i sig inte ett problem. Problemet är diskrimineringen, inte kategoriseringen. Dessutom stämmer det inte att en ökad medvetenhet om etniciteter och hudfärg skulle förvärra rasismen. Snarare tycks studier visa på motsatsen, att ett fokus på färgblindhet ökar diskrimineringen (Richeson & Nussbaum 2004). Att vara omedveten om etnicitet och hudfärg är ett privilegium som vita svenskar har i Sverige idag.

Ytterligare en invändning som inte sällan dyker upp är att denna typ av statistik i sig är provocerande och att det finns risk för att människor kommer att protestera och försvåra denna typ av insamling av data. Det är i detta sammanhang viktigt att känna till att denna farhåga troligen är överskattad. Det finns indikationer från tidigare studier att det svenska folket generellt sett är mycket positiva till att föra statistik över etnicitet – om syftet är att minska diskriminering (Diskrimineringsombudsmannen 2012: 119). Liknande resultat finns i Frankrike, där en diskussion som påminner om den svenska förs. I en studie från 2005–2006 visade det sig att när det gäller bakgrund i form av etnicitet eller nationalitet var det mycket få som upplevde det som obehagliga frågor. Däremot upplevde 12 % frågan om hudfärg eller »ethno-racial» identity som obehaglig eller mycket obehaglig att svara på. Syftet med insamlingen av uppgifter om etnicitet och hudfärg är centralt, när det gäller vetenskapliga undersökningar och statistisk insamling (census) ansåg cirka 70 % det var oproblemiskt (Patrick & Clément 2006).

En annan invändning handlar om att statistik över etnicitet och hudfärg skulle riskera att spela främlingsfientliga aktörer som Sverigedemokraterna i händerna. Men vi vet redan att personer med »utländsk bakgrund» har en överrepresentation bland för brott misstänkta personer (Mårtens & Holmberg 2005). Om vi förde statistik över hudfärg och etnicitet skulle vi kunna undersöka varför så är fallet i betydligt större utsträckning. Vi skulle till exempel kunna jämföra rättsfall där människor med olika hudfärg döms för samma brott. Döms icke-vita till längre straff? Det finns viss evidens för att så är fallet (Brottsförebyggande rådet 2008) och om detta stämmer

kan vi försöka förebygga och arbeta mot diskriminering och rasism där rasismen är som mest påtaglig. För att veta detta krävs dock statistik och empiriska underlag.

En invändning som inte sällan förs fram, särskilt i samband med avslöjandet om polisens register över romer, är att dessa uppgifter kan användas i syfte att diskriminera och förfölja enskilda grupper eller individer. Genom att samla in uppgifter med statistiska undersökningar, där människor själva får ange sin hudfärg och etnicitet, blir dessa risker minimala. De grupper som misstänker att uppgifter riskerar att användas felaktigt eller mot dem själva kan då välja att inte svara på dessa frågor.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att statistik är ett kraftfullt verktyg i politikens och samhällsplanerarnas verktygslåda. Därför är försiktighet och ödmjukhet inför de farhågor som uttrycks inför radikala statistiska innovationer nödvändig. Korrekt information om hur diskrimineringen ser ut och fungerar är dock nödvändig för att föra en progressiv politik för att stävja denna diskriminering.

4. Att kategorisera oss på våra egna villkor

TRE ASPEKTER ÄR viktiga för att ge samtliga medborgare makten över hur vi själva vill definieras avseende etnicitet och hudfärg och därmed respektera varje enskild individs integritet.

1. De som deltar i undersökningarna ska själva få bestämma sin egen etnicitet och hudfärg.
2. Insamlingen av data om etnicitet och hudfärg ska göras genom öppna frågor utan på förhand definierade kategorier.
3. Möjlighet att välja flera olika etniciteter.

Vi menar att på detta sätt kan vi både samla in uppgifter om etnicitet och hudfärg och göra detta på ett försiktigt, ödmjukt och respektfullt sätt.

4.1 Att själv bestämma sin etnicitet och hudfärg

VI ANSER ATT det enda sättet för att visa respekt för de medborga-

re som deltar i undersökningarna är att låta var och en själv definiera sin hudfärg och etnicitet. Det ger den enskilda individen makten att göra bedömningen om vilken eller vilka etniciteter hen tillhör och/eller delar.

En kritik som kan riktas mot denna definition är att när det gäller diskriminering sker det alltid av en tredje part som definierar den person de diskriminerar (Diskrimineringsombudsmannen 2012: 81). Vi delar den uppfattningen och inser att självdefiniering inte kommer att resultera i ett material som kan beskriva alla nyanser perfekt. Men poängen är att vi på detta sätt kan få en bättre och mer nyanserad bild samtidigt som vi respekterar människors möjlighet att få definiera sig själva. Det trubbiga verktyget »utländsk bakgrund» kan även det visa på relativt stora skillnader trots de uppenbara problem som finns med denna kategori.

Att bygga statistik på denna typ av subjektiva definitioner kan för många uppfattas som ett mycket märkligt tillvägagångssätt. Men idag bygger mycket av den svenska statistiken just på subjektiva bedömningar av de som deltar i undersökningarna. Utsatthet för brott, arbetslöshet och alkohol- och drogvvanor är just sådana subjektiva uppfattningar, där vi litar på att de som besvarar undersökningen är uppriktiga, och denna typ av underlag ligger till grund för många av våra politiska beslut.

4.2 Inga på förhand definierade kategorier

EFTERSOM DET ÄR viktigt att låta människor definiera sin hudfärg och etnicitet själva, krävs det att frågorna ställs som öppna svarsalternativ utan på förhand, av stat eller forskare, definierade kategorier.

När det gäller kön har det skett en utveckling där undersökningar låter respondenterna definiera sitt kön själva med ett öppet svarsalternativ och vissa politiska ungdomsförbund använder öppna kategorier för kön i sina medlemsregister (Tikkanen m. fl. 2011: 38). Att samla in data utan att använda sig av på förhand givna kategorier är inte heller nytt. Ett typiskt exempel på detta är när data samlas in om människors yrken. Det är ofta svårt att definiera alla möjliga yrken på förhand och istället ombeds den som svarar att

ange sitt yrke vilket sedan klassificeras av den som genomför undersökningen (Statistiska centralbyrån 2013: 25).

De uppgifter som skulle samlas in om hudfärg och etnicitet skulle sedan behöva klassificeras för användning i den officiella statistiken. En sådan klassificering kan sedan utvecklas och förändras tillsammans med representanter för minoritetsgrupper. Men genom att människor själva uppger sin etnicitet och hudfärg styrs också klassifikationen helt av människornas uppfattningar om sig själva. Skulle uppfattningarna förändras måste också klassifikationen förändras.

Att behandla etnicitet och hudfärg på detta sätt innebär dessutom att vi kan ha en öppen diskussion kring hur klassifikationen görs av de som deltar i undersökningarna, då denna klassifikation av svar bör vara öppen. Det blir transparent hur klassifikationen görs och det är också möjligt att förändra denna kategorisering över tid utan att tidigare data blir inaktuell på grund av en förlegad klassifikation. Om det finns på förhand givna kategorier sker även då en klassificering av människor, fast utan transparens, öppenhet och möjlighet till kritik.

Slutligen finns det ju även ett vetenskapligt intresse att se hur människor beskriver sig själva över tid och hur detta förändras – vilket denna typ av data skulle möjliggöra.

En kritik som kan riktas mot detta perspektiv är att det finns en risk att insamlingen skulle bli dyr. Vi tror inte att det behöver bli särskilt mycket dyrare, särskilt om kvaliteten på datamaterialet beaktas. Vid insamlingen av yrkesdata från arbetskraftsundersökningen sker exempelvis 80 % av klassificeringen maskinellt och då har vi att göra med en betydligt större och mer komplicerad klassifikation än vad till exempel hudfärg och etnicitet innebär (Statistiska centralbyrån 2013: 25).

4.3 Flera olika etniciteter

SOM EN SISTA viktig aspekt menar vi att det viktigt att göra det möjligt för en person att ha flera etniciteter i den svenska statistiken. Det är få länder idag som har denna möjlighet (Diskrimineringsombudsmannen 2012: 94), men detta är en praktisk syn på

eticitet som rimmar väl med hur människor uppfattar sig själva och den lägger därmed grunden för möjligheten att analysera diskriminering på en mer detaljerad nivå.

4.4 Vägen framåt

DÅ DET SAKNAS kunskap på detta område är det av vikt att fler studier genomförs för att utröna vilka problem som kan finnas vid insamling av data avseende etnicitet och hudfärg. Områden som särskilt bör belysas är människors inställning till att lämna dessa uppgifter (Patrick & Clément 2006) och hur data om etnicitet bör samlas in; med öppna svar, semi-öppna svar eller med färdiga kategorier. Även uppgifter om hur personer själva identifierar sig och hur de tror andra uppfattar dem är i detta sammanhang av intresse.

5. Antirasistiskt arbete kräver empiri

REDAN UNDER 1890-talet kom det första förslaget på vad som kallades »arbetsstatistik» – vad vi idag skulle vi kalla statistik om levnadsförhållanden. Syftet var att med empiri och kunskap arbeta med de sociala problemen i Sverige, med arbetsstatistiken var det möjligt att »hålla samvetet vaket» (Sjöström 2002: 147-151).

Sverige är fortfarande ojämlikt och statistiken innebär inte *per se* att vi arbetar för ett mer jämlikt samhälle, men vi kan inte längre låtsas som att ojämlikheten inte finns. När det exempelvis gäller kön ska idag all svensk officiell statistik vara könsuppdelad. Syftet är att förändra samhället till det bättre genom att bidra med kunskap.

En antirasistisk statistisk revolution skulle på liknade sätt kunna synliggöra den diskriminering som det finns mycket anekdotisk evidens kring, men där omfattande empiri så ofta saknas. Genom att förhålla oss till världen som den faktiskt är, snarare än till hur den borde vara, kan vi förändra världen till det bättre.

→

Karim Jebari är doktorand i filosofi vid Kungliga Tekniska högskolan. Måns Magnusson är doktorand i statistik vid Linköpings universitet.

Referenser

- Alternative Report to Sweden's 19th, 20th and 21st Periodical Reports to the Committee on the International Convention on Racial Discrimination (2013), submitted by the United Nations Association of Sweden, July 2013: <http://www.civilrightsdefenders.org/files/CERD-2013.pdf>.
- ARPI, IVAR (2013) »Sverige tillhör även slonkerna». *Svenska dagbladet*: http://www.svd.se/opinion/ledarsidan/sverige-tillhor-aven-slonkerna_8370486.svd.
- BONILLA-SILVA, EDUARDO (2010) *Racism without Racists: Color-blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*, Rowman & Littlefield Publishers.
- BRAND, ELAINE; RUIZ, RENE & PADILLA, AMADO (1974) »Ethnic identification and preference: A review», *Psychological Bulletin*, 81: 11, 860-890, doi: 10.1037/h0037266.
- Brottsförebyggande rådet (2008) *Diskriminering i rättsprocessen Om missgynnande av personer med utländsk bakgrund*, Rapport 2008:4, <http://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f180007887/>.
- CWEJMAN, ADAM (2012) *Välviljans rasism: Om hur antirasismen gör människor till offer*, Stockholm: Timbro.
- DEMKER, MARIE & JOHANSSON-HEINÖ, ANDREAS (2013) »Slopa kollektiva identiteter i den officiella statistiken», DN Debatt, *Dagens Nyheter*, 2013-07-21: <http://www.dn.se/debatt/slopa-kollektiva-identiteter-i-den-officiella-statistiken/>.
- Diskrimineringsombudsmannen (2012), *Statistikens roll i arbetet mot diskriminering*: <http://www.do.se/Documents/informationsmaterial/Statistikens%20roll%20enkel%20webb.pdf>.
- DOOB, CHRISTOPHER (2012) *Social Inequality and Social Stratification in US Society*, Pearson.
- FREEMAN, JON; PENNER, ANDREW; SAPERSTEIN, ALIYA M. FL. (2011) »Looking the Part: Social Status Cues Shape Race Perception», *PLoS ONE* 6: 9, e25107. doi:10.1371/journal.pone.0025107.
- HERMANSSON, GUNNAR & FRIBERG, ANNIKA (2000) »Begreppet invandrare – användningen i myndigheters verksamhet», Ds 2000:43, Kulturdepartementet.
- HÜBINETTE, TOBIAS (2012) »Words that wound: Swedish whiteness and its inability to accommodate minority experiences», i Lars Jensen & Kristín Loftsdóttir (red.), *Whiteness and postcolonialism in the Nordic countries: Exceptionalism, migrant others and national identities*, Farnham: Ashgate, 43–56.
- HÜBINETTE, TOBIAS & TIGERVALL, CARINA (2009) »To be non-white in a colour-blind society: Conversations with adoptees and adoptive parents in Sweden on everyday racism», *Journal of Intercultural Studies*, 30: 4, 335–353.
- JOHANSSON, LENA (2004). *Könsuppdelad statistik: Ett nödvändigt medel för jämställdhetsanalys*, Stockholm: Statistiska centralbyrån (SCB): http://www.scb.se/statistik/OV/OV9999/2004A01/OV9999_2004A01_BR_X97OP0401.pdf.
- JOHANSSON-HEINÖ, ANDREAS (2012) *Gillar vi olika? Hur den svenska likhetsnormen hindrar integrationen*, Timbro, Stockholm.
- MÄRTENS, PETER & HOLMBERG, STINA (2005) *Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet*, Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ): http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=1brottslsveutland.pdf&url=/dynamaster/file_archive/051214/e7dae113eb493479665ffe649e0edf57/1brottslsveutland.pdf.

- NISSIM, DANA (2003) *The Druze in the Middle East: Their Faith, Leadership, Identity and Status*, Sussex University Press.
- PALME, OLOF (1965) »Vi och utlänningarna», Anförande på juldagen i Sveriges Radio: <http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/vi-och-utlanningarna/>.
- PATRICK, SIMON & CLÉMENT, MARTIN (2006) »How should the diverse origins of people living in France be described? An exploratory survey of employees' and students' perceptions», *Population et Sociétés*, 425.
- RAMSEY, PATRICIA (1991) »The salience of race in young children growing up in an all-White community», *Journal of Educational Psychology*, 83: 1, 28–34. doi: 10.1037/0022-0663.83.1.28.
- REYNOLDS, VERNON; FALGER, VINCENT & VINE, IAN (1987) *The Socio-Biology of Ethnocentrism: Evolutionary Dimensions of Xenophobia, Discrimination, Racism, and Nationalism*, London: Croom Helm.
- RICHESON, JENNIFER A & NUSSBAUM, RICHARD J (2004) »The impact of multiculturalism versus color-blindness on racial bias», *Journal of Experimental Social Psychology*, 40: 3, 417–423.
- SALONEN, TAPIO (2012) *Barns ekonomiska utsatthet, Rädda Barnen*.
- SCB (2003) MIS, *Personer med utländsk bakgrund, Riktlinjer för redovisning i statistiken*: <http://www.scb.se/statistik/OV/AA9999/2003Moo/X11OP0203.pdf>.
- SEARLE, JOHN (1995) *The Construction of Social Reality*, New York: The Free Press.
- SJÖSTRÖM, OLLE (2002). *Svensk statistikhistoria: en undanskymd kritisk tradition*, Hedemora: Gidlund.
- Skolverket (2013) *PM - Nationella prov i grundskolan våren 2012*: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2958>.
- Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010*.
- Statistiska centralbyrån (2013) *Statistikens framtågning: Arbetskraftsundersökningen 2013 (AKU)*, AM0401.
- Supreme Court of the United States 551 U.S. 701 (2007) *Parents Involved In Community Schools vs. Seattle School District No. 1* »The way to stop discrimination on the basis of race, is to stop discriminating on the basis of race», Certiorari to the United States Court of Appeals for the Ninth Circuit No. 05-908, Argued: December 4, 2006 – Decided: June 28, 2007.
- TERRACCIANO, ANTONIO; ABDEL-KHALEK, AHMED M. m. fl. (2005) »National Character Does Not Reflect Mean Personality Trait Levels in 49 Cultures», *Science*, 310: 5745, 96–100.
- TIKKANEN, RONNY HEIKKI; ABELSSON, JONNA & FORSBERG, MARGARETA (2011) *UngKABog: Kunskap, attityder och sexuella handlingar bland unga*, Göteborg: Inst. för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- U.S. Census Bureau (2000) *Census of Population, Public Law 94-171 Redistricting Data File*, Updated every 10 years: http://web.archive.org/web/20090831085310/http://quickfacts.census.gov/qfd/meta/long_68178.htm.
- WALLGREN, ANDERS & WALLGREN, BRITT (2004) *Registerstatistik: en introduktion*, Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- ÅSLUND, OLOF & NORDSTRÖM SKANS, OSKAR (2007) *Do anonymous job application procedures level the playing field?* Institute for Labour Market Policy Evaluation (IFAU).